

kastèl Almenara, «el braç de *raèra l molt*» Museros, «el cingle *raera l* Pla de les Carrasques» Alzira, i arribant algun cop fins a pronunciar-s'hi la *d* de *del* (doncs, tractat per algun com a pronúncia no vulgar): *raèra del fórn* Nàquera, 1962 Més enllà del Xúquer, minva (tant a la Poble Llarga i Rafelguaraf com a Barxeta sento *darèra*), encara, però, *raèra des hòrals* a Massalavés.

Altrament, aquesta variant amb apòcope de la *-e*, deguda a l'ús proclític, té gran extensió, pel P. Val. i a fora d'aquest; i justament per aquest caràcter proclític, hi ha sovint omissió de la *-r* davant l'article; d'altra banda, no està pas vinculada a la variant metafètica, per més que també la trobo amb aquesta, no sols cap al Xúquer (*rae l'Almàssera* a Carlet), sinó també al N. de la zona: *rae l'Castell*, *rae la Penya*, *rae l'Hort*, a Serra, Olocou i Alfara, i fins i tot *rae de l'ort* Torres-Torres. Tirant cap a la Plana i Dellà Xúquer és més aviat *darè*: *darè l kastèl* Onda, *darè lez ères* Aín, *darè l alkòp*, *darè l kastèl* CastRibera i Beniatjar, *darè Sant Miquel* Alfauir, i fins cap a l'extrem Sud: «braçal de *darè s kàzes*» a Onil; cap aquestes latituds, amb *-r* pronunciada i tanmateix sense la *-e*. *darèra la vila* Bocairent, *darèra de l'ort* Benipeixcar.

Fora del País Valencià, aquesta forma apocopada no és gaire del Principat, però reapareix a l'Empordà i el Rosselló, i en altres comarques sub-pirenaiques: «No hi entrareu a la torre, / pel *darrer* ni pel davant», còbula tradicional a la Vall d'Ager (Porcioles, *Folk. V. Ager*, p. 21); «aquí *rae* trobaràs llangonissa i ---» Biure d'Emp. (1931); i sovint ho sento en la zona or. del ross.: *darè l kastèl* Forques (partida que ja veig escrita «*darrè Casteill* en el cadastre napoleònic), «Font de *darè l kastèl*» a Opol, 1960; i aquí la forma apocopada arriba a pendre ús adverbial (no prepositiu), car també hi noto «*la jun l'argò da daré*».

Però no perdem de vista que, a tot això, hem arribat a la frontera de les llengües, i que en occità del SO. la caiguda de *-re* no està lligada a l'ús proclític ni preposicional, i apareix des d'antic; principalment, és cert, en gascó, i allà és on correspon a un fet fonètic de tots els mots, ja comentat supra, i que en el Cose-rans he documentat des del S. XII; tanmateix, amb caràcter molt menys dens també s'hi estén al lld. de l'extrem SO.: *Darré la Glize* 'darrere l'església' és una partida al peu de l'esglesia rural de St. Félix, en el terme de Sijà (Sabarthès, *Dict. Top. de l'Aude*). I des de la Vall d'Aran, on la preposició avui és *darè*, s'estén a la de Benasc, on duen *derré* (Ferraz, 49).

Per acabar, notem que la nostra preposició *darrere* i l'adj. *darrer* foren manlevats a l'Edat Mitjana pel sicilià, i s'hi han mantingut (no sols en el nom del carnaval, que veurem) sinó també en la preposició *darreri* «dietro», encara usada allà en la conversa, car apareix en la comedieta *Curtigghiu di li Raunisi* (Mangò, *Teatro Sic*, 1961, p. 115).

En la llengua literària moderna, segons el model del cat. central, *darrere* s'usa seguit de preposició *de*, normalment només quan va davant un pronom personal: no és que la *de* no es pugui trobar en altres casos però

molt menys que amb *davant*, *damunt* etc. «L'Altíssim! Ell de nàufrech tresor umplint ta popa, / del Pirneu, niu d'àlrigues, t'atraca als penyalars, / dessota 'l cel més blau, *darrera* eix mur d'Europa, / y al bregoleig, com Venus, de dos rihentes mars»; «rihent al deixondar-se lo sol *darrera* l'alba, / així emmantella rossa sa cabellera 'l cel», *Atl* 1, 17c, 61c; «*darrera* la reflexió venia la fantasia, oferint armes destructores», «en abbdós lo cor glatia desaforadament, la pensa bullia, brollant idees que deixava escapar, una *darrera* l'altra, com corren les boyres al buf del vent», Noller (*Pap*, 67, 65). En canvi: «*Darrera* d'ella, singlotant de pena com lo dol d'un enterro, seguian les demés», id., id., 148.

Com a adverbi, *anar darrere*, *córrer darrere*, *portar darrere*, són construccions dominants, però també amb article *córrer al darrere* etc., més propi de l'estil oral; especialment, combinant-se amb això, se li pot subordinar un pronom: «vejent que se li escapava, ab propòsit de tancar ab pany y clau aquell tresor, apretà a córrer *darrera*», «aytal reflexió produhí aquell bescampi de rialles que portan sempre, *darrera*, les veritats enginyoses de sentit comú», id., id., 25, 141; i d'altra banda: «les ha dades en qu'això no li agrada. que aquí no s'hi troba bé; y vaji-li al *darrera*», Noller (*Vilaniu*, 385). En lloc del pronom àton es pot posar el possessiu («sempre va al meu *darrere*»): «al veure que ses llàgrimes no poden apagar-los, / girant-s'hi s'escabellan, y fugen, los pastors; / al llur *darrera* belan anyells, y sens tocar-los, / fugen ab ells los óssos y llops udoladors», *Atl*, 1, 32c

Enrere (V. supra, Muntaner i Cost Tort.): «Sols, junt ab la xibeca, la gralla alegre's mostra; / diuhen que'ls rius s'en tornan *enrera*, y que un infant, / al veure d'aqueix dia la llum, en terra nostra, / ha reculat al ventre, de por esgaripant» (*Atl*, III, 8b); «sa curta cabellera, destrenada y *enrera* cayguda ---», «l'aludida li ofegà la paraula, tapant-li la boca; y, plantada al llindar, fent-se *enrera* 'l vel qu'amagava tota l'indignació de son rostre, manà ab veu imperativa a en Lluís que entrés», Noller (*Pap.*, 193, 212). *Enrere* es va usar molt en la locució *ça enrere* per 'temps enrere' (pròpiament 'd'aquí abans'), i amb valor com el del modern *ex-* ('que ja no és') o el II. *quondam* ('el difunt tal ---'), de la qual *AlcM* (§ 2) cita dos exemples llulians; «lo rey *ça-enrere* ---» quan ja era mort (passim en els segles XIV-XVI); «Costança, emperadriu *ça enrere* dels Grecs, a 'N Jayme rey ---» comença una carta que aquella dirigia al nostre Jaume II l'any 1306 (Finke, *Acta Ar.* III, 149).

En lloc de *arriere* i *enrere*, la forma que s'ha anat imposant, sobretot en els dominis altres que el val., és *endarrere*: «anar, quedar *endarrera*; fer-se, tirar-se *endarrera*; quedar-se *endarrera* [Belv.]; també amb moviment: «*endarrere* aquesta gent, tan ufana y tan superba» en la Cançó nacional; «tornar *endarrera*: desandar lo andado», Belv.; «qui endavant no mira, *endarrera* cau», id. (s. v. *endavant*).

En aquesta combinació hi ha, com a pròpia de Mallorca, la forma sense *-é*; especialment *restar endarrer*, en un doc. de Sóller a. 1487 (*AlcM*), «encara rest en-